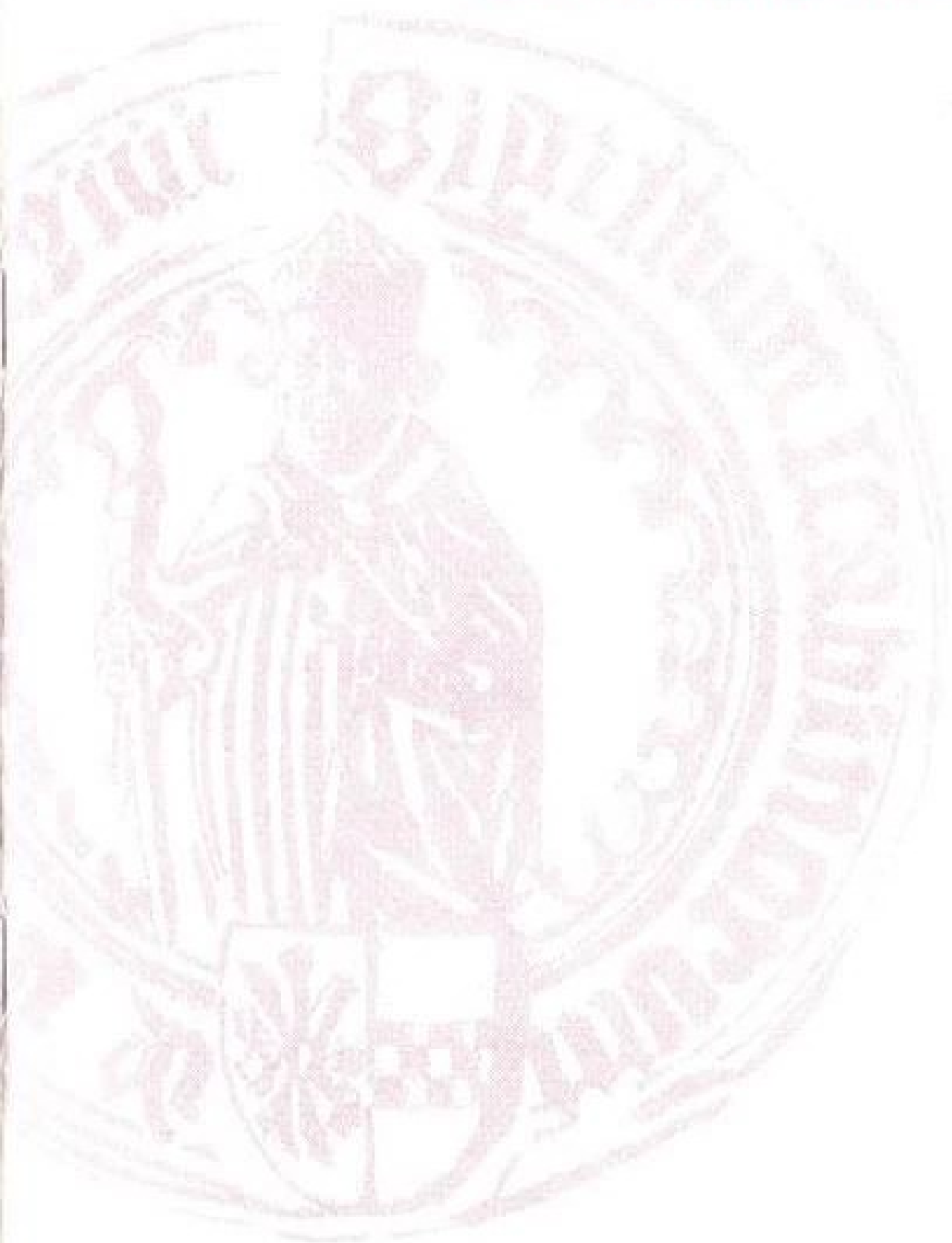

Historische Kring

Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 16 nr. 1 maart 1999

Driepas

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers f 5,-.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

Bestuur Historische Kring

A.Th.J. Boss (Duiven)
H.J.Th. Derksen, penningmeester (Duiven)
A.H.E. Janssen (Groessen)
K. de Jong-de Baan (Duiven)
Th.M.J. Jonker, secretaris (Loo)
M.M. Rebholz, voorzitter (Duiven)
J.F.H. te Witt, vice-voorzitter (Groessen)

Secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

l.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

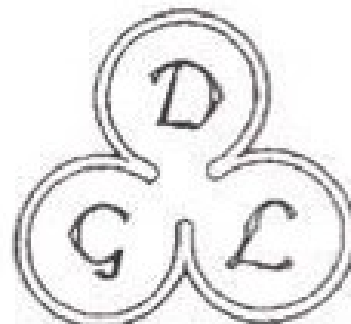
Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 25,- per jaar; het partner- of gezinslidmaatschap f 10,- per jaar.

Een abonnement op alleen DRIEPAS kost f 12,50 per jaar. Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen f 7,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór 1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

INHOUD

<i>D.L.B. Boogaarts-Sniedt en M.P.J. Biermans-van Dongen</i> <i>De laatste eer</i>	2
<i>Gijs van Nimwegen</i> <i>Met hart en ziel uitvaartdrager</i>	6
<i>W.J.Th. Peters</i> <i>Loo tussen veel andere bedevaartplaatsen in Nederland</i>	8
<i>Th.M.J. Jonker</i> <i>De tijd gemeten (1)</i>	11
<i>Redactie</i> <i>Vragen bij een schoolfoto</i>	13
<i>Redactie</i> <i>Cultuur in de gemeenteraad</i>	16
<i>Verenigingsnieuws</i>	17

De 16de jaargang alweer van DRIEPAS. In dit nummer vindt u een verslag van de inloopavond (november '98) over gebruiken rond dood en begrafenis. En een interview met een man die daar al haast 50 jaar bij betrokken is, de ruim tachtigjarige Rein Hooyman uit Loo. Met recht een man uit de praktijk!

Verder in dit nummer het jaarverslag van de vereniging en de stand van zaken bij de diverse werkgroepen. Dit alles als voorbereiding op de jaarvergadering van 11 maart a.s. Noteer de datum vast. Leden van de Historische Kring vinden de Agenda voor deze vergadering los in het hart van dit blad.

De redactie.

DE LAATSTE EER

aandacht voor sterven en begraven tijdens de inloopavond van november 1998

Aangezien er een verzoek kwam van het Liemers Museum om ondersteuning bij de voorbereiding van de tentoonstelling „Tot in Eeuwigheid”, die van 13 juni tot en met 19 september van dit jaar gehouden zal worden te Zevenaar, was de inloopavond van 16 november 1998 gewijd aan gebruiken en rituelen bij overlijden en begrafenis in de Liemers. Uitgangspunt was hetgeen daarover reeds beschreven is door de heren J.Th.M. Giesen en W. Ebbers in vroegere artikelen in DRIEPAS^(1,2). Belangrijk was ook een beschrijving over begraven in 't Loo die prof. W.J.Th. Peters daarover eveneens in DRIEPAS⁽³⁾ gaf. Zoals gebruikelijk zorgden de aanwezigen voor aanvullende informatie in een gezellig gedachtewisseling.

Het aanzeggen in de buurt geschiedde op de dag van overlijden door de naaste buurman. Wanneer er iemand overleden was die niet getrouwd was, zegde een ongetrouwde aan. Als buurt beschouwde men die zijde van de straat waar de overledene woonde. De overzijde werd niet tot de buurt gerekend, dus daar werd dan ook niet aangezegd, aldus de heer W.A. Peters uit 't Loo. Het aanzeggen ging volgens de heer Th. Bloemberg uit Groessen heel gewichtig. Er werd niet geklopt of gebeld maar men liep zomaar binnen en men bleef dan in de deuropening van de woonkamer staan. Men nam hoed of pet af en zei dan: „Complimenten van de familie Jansen, ik kom U mededelen dat de heer Jansen heden nacht in de Heer is overleden. U wordt verzocht hem in uw gebeden te gedenken.” Dan zette hij de hoed of pet weer op en begroette iedereen. Na deze ceremonie ging hij zitten en maakte een praatje over de overledene.

Ook de koster van de kerk hield er rekening mee als er iemand overleden was. Wanneer dan de klokken na het Angelus langer door bleven luiden, zei men in het dorp tegen elkaar: „Wie zou er nu weer dood zijn?”

Het afleggen werd verzorgd door de wijkzuster en soms hielp iemand mee die dat durfde. De trouwring werd afgedaan, de rozenkrans gaf men mee en soms werd er een haarlok afgeknipt om later te verwerken tot sieraad. De timmerman, Willemsen of Boss uit Groessen, of Willem Berentsen uit 't Loo, kwam om de maat te nemen voor de kist. Over de kist die heel eenvoudig bekleed was, kwam een zwarte doek te liggen met een geapplied kruis en verder een grafkrans. Witte lelies waren de grafbloemen.

In de slaapkamer, aldus Th. Bloemberg uit Groessen, maar soms ook in de mooie kamer, volgens H. Lucassen eveneens uit Groessen, werd de overledene opgebaard. De buurt en bekenden konden dan afscheid komen nemen.

Herman Derksen uit Loo bracht ooit vier overleden kinderen, van 3 tot 14 dagen oud, uit het ziekenhuis te Arnhem naar de ouders thuis. Ze waren mooi gekist in witte watten en zo kregen de ouders gelegenheid waardig afscheid te nemen en ze de volgende dag te begraven. Bij W. Berentsen in Loo en ook bij W. Boekhorst overleden twee kinderen tegelijk aan difterie. W. Peters herinnert zich er met de hele klas naar toe te zijn geweest om de kindjes te pelen (het leggen van devotieprentjes bij het kistje).

Ook aan huis was van buiten te zien dat er een dode was. De luiken werden gesloten, op een na, en waar geen luiken waren bleven de gordijnen dicht. Mevrouw M. Otten-de Theije uit Duiven herinnert zich dat spiegels werden omgedraaid of afgedekt.

En dan brak de dag aan dat de overledene werd begraven. Hele kleine kinderen werden door de vader in het kistje onder de arm naar de kerk gedragen. In de vroegmis werd het kindje herdacht en daarna begraven. Ook herinnerden zich enkele aanwezigen dat doodgeboren kinderen, die dus niet gedoopt waren, niet op het kerkhof begraven mochten worden maar op een strook ongewijde grond tegen het kerkhof aan. Dit begraven 'achter de heg' lokte nóg grote verontwaardiging uit.

Woonde men dicht in de buurt van de kerk dan werd de kist door een aantal buurt-bewoners naar de kerk gedragen. Maar in de overige gevallen werd de kist op een speciale lijkwagen naar de kerk gebracht.

In Groessen speelde de St. Vincentiusvereniging een belangrijke rol. Deze van oorsprong liefdadigheidsvereniging bestond al vanaf 1855 en leverde ook de dragers voor de begrafenis, evenals de paarden en de zwart beklede koets⁽⁴⁾. Men betaalde aan de 'Vincentius' naar draagkracht; pas later kwamen er vaste tarieven. Stokman uit de Leuvensestraat was de vaste koetsier. Zij hadden daar een best paard en veel jonge kerels thuis.

Volgens mevrouw Otten-de Theije uit Duiven was er in Duiven en Loo enkel een dragersvereniging, die van Loo droeg (en draagt, zie het hierna volgende artikel) ook de naam Vincentiusvereniging. Deze dragersverenigingen bleven functioneren, ook toen in de jaren zestig Wim Dellepoort (koster te Zevenaar) en nadien de firma Lubbers de zorg voor de begrafenis overnamen. Bij Piet Veldman op de Eng stond de Duivense lijkwagen: een open koets met een baldakijn erboven. „Het was geen beste,” vertelde de heer W. Mulder, „want de gebreken moesten weggemoffeld worden.” Voor 't Loo kwam de koets uit de omgeving en W. Peters herinnert zich dat het kerkepad erg glad kon zijn en dat het zodoende gevaarlijk was de kist naar de kerk te dragen.

Met de komst van de tractoren in de jaren zestig werd het steeds moeilijker een man te vinden om het paard voor de lijkwagen te mennen.

Als de lijkstoet de kerk naderde begon de zwaarste klok te luiden: de dodenklok. Ook na de Mis zou het sonore geluid de dode begeleiden naar zijn laatste rustplaats op het kerkhof. Zwart was ook de kleur waarmee men het altaar bekleedde en de altaarluiken afdekte. Afhankelijk van de draagkracht van de familie werd een eenvoudige of meer pontificale uitvaartmis gecelebreerd.

Vanaf het moment van overlijden droegen de familieleden als teken van rouw een zwarte ruit of rouwband op of om de linkermouw. Tijdens de rouwperiode werd er niet gedanst en

trouwen mocht pas erna.

De rouwperiode duurde een jaar en zes weken voor man en vrouw of ouders en kind, voor broers en zussen een halfjaar, voor ooms en tantes drie maanden en voor neef en nicht zes weken.

Een aparte kwestie vormde de naam Lijkweg. Nog niet zo lang geleden behoorde de Husselarij tot het kerspel Groessen. De doden uit de Husselarij werden toen in Groessen begraven, hetgeen de naam Lijkweg aldaar verklaart⁽⁵⁾.

Zoals ook thans nog ging men met Allerzielen, 2 november, naar de kerk om de overledenen te gedenken en om Gods barmhartigheid te vragen door middel van speciale gebeden waaronder de Portiuncula-aflaat. In Groessen en nog zeer recent in 't Loo (1998) worden de overledenen herdacht met een mis ofwel viering al naargelang er een pastor aanwezig is, gevolgd door een kaarsenprocessie over het met witte chrysanthen versierde kerkhof, dat nog naast de kerk ligt. En zo wordt daar nog zichtbaar hoe en vooral dat men er leeft met de doden.

D.L.B. Boogaarts-Sniedt en M.P.J. Biermans-van Dongen, Duiven.

- (1) Driepas, jrg. 7, nr.3, nov. 1990
- (2) Driepas, jrg. 8, nr.1, april 1991
- (3) Driepas, jrg. 8, nr.2, aug. 1991
- (4) Reglement en Handleiding van de Sint Vincentiusvereniging in Nederland (Den Haag, 1959), in bezit van de heer Lucassen, Groessen
- (5) Driepas, jrg. 10, nr.1, maart 1993

P.S.

Mocht U in het bezit zijn van bidprentjes of objecten met betrekking tot begraven of begrafenis en die in bruikleen willen geven aan het Liemers museum te Zevenaar voor de tentoonstelling van 13 juni tot en met 19 september 1999 dan kunt u zich in verbinding stellen met: Historische Kring tel. 0316-261456 (Dorine Boogaarts) of het Liemers Museum tel 0316-333615.

MET HART EN ZIEL UITVAARTDRAGER

Hij moet de enige in Nederland zijn of anders een van de weinige. Op 14 mei 1999 is Reinirus Josephus Petrus Hendrikus Hooyman op de kop af 50 jaar drager en lid van de Vincentiusvereniging in Loo, Gelderland. Stoppen? Ho maar.

Dat Rein Hooyman al zo lang als vrijwilliger in het uitvaartwezen actief is, is eigenlijk niet verwonderlijk. Ook zijn vader was drager, en twee van zijn vijf broers helpen nog steeds bij het dragen van de kist naar de kerk en naar het kerkhof. Een andere broer is net gestopt. Het verschil tussen dragers van een uitvaartvereniging en zijn Vincentiuscollega's is volgens Hooyman duidelijk. Schamper: „Tijdens de uitvaart gaan die andere mannen vaak aan de koffie. Dat doen wij nooit. Wij zoeken een plaatsje in de buurt van de kist en tonen daarmee ons respect. Wij dragen ook altijd een hoge hoed. Ik heb er mijn naam in laten zetten, want als de andere dragers en ik hem moeten afzetten en ze raken door elkaar; dat kan natuurlijk niet.”

Gezien zijn leeftijd - Rein Hooyman is 82 jaar oud - zou hij kunnen stoppen. „Waarom? Ik ben blij dat ik de kist nog kan laten zakken voordat ik zelf aan de beurt ben.” Hij weet het nog precies. „Op 10 mei 1949 werd ik gevraagd door de toenmalige voorzitter van de Vincentiusvereniging in Loo, Kobus Hendriks. Waarom ik? Ik was net getrouwd en droeg toen een zwart pak. En voor de Vincentiusvereniging gold toen: wie een zwart kostuum heeft, wordt gevraagd. Zo ben ik erin gerold. Nu gaat het anders; als iemand overlijdt, wordt aan de nabestaanden gevraagd of de overledene een zwart kostuum had. Is dat het geval, dan vragen we of de vereniging het mag hebben. En als het niet meteen past, maakt mijn dochter het vervolgens op maat op de naaimachine.”

Rein Hooyman heeft het werk als drager altijd goed met zijn werk kunnen combineren. Tot zijn pensioen was hij veehouder. Hij zag geen reden om na zijn vijftenzestigste te stoppen.

(foto: J. Startman, Loo)

Op 14 mei 1999 mag Rein Hooyman zich vijftig jaar lid van de Vincentiusvereniging en vijftig jaar drager noemen. Van een huldeblijk, zoals een oorkonde wil hij niets weten. „Ik weet er niets van. Ja, als je stopt krijg je een fles jenever, maar hoe dat bij jubilea zit? Dat moeten de anderen maar beslissen, zo hoort dat. Wat mijzelf betreft: ik vind het flauwekul, liever niet.” Wat hij wel zeker weet is dat-ie bij zijn eigen begrafenis de dragers *er gratis bij krijgt*: „Als ik zelf sterf, is de laatste reis voor niks.”

De Vincentiusvereniging uit Loo beschikt momenteel over veertien dragers, van wie zes nieuwelingen.

„Veertien man is genoeg, al kostte het wel wat moeite om die zes man te vinden. Maar goed, Loo is geen groot dorp en er sterven dus niet zoveel mensen. Zo'n tien per jaar, hier in Loo worden veel overledenen door hun kinderen het graf ingedragen. Dat scheelt.”

Speciaal voor de gelegenheid trekt Rein Hooyman zijn begrafenis-pak weer eens aan. Op voorstel van de aanwezige dochter Marjan wordt de foto gemaakt op het werkterrein van de drager: het kerkhof van Loo. Eenmaal thuis gaat het pak onmiddellijk weer uit. „Het wordt tijd om weer aan de arbeid te gaan,” verklaart de 82-jarige.

Gijs van Nimwegen, Utrecht.

Met toestemming van de redactie overgenomen uit *OP TOCHT*, maandblad in het bisdom Utrecht, jrg. 9, nr. 2 (1998).

LOO TUSSEN VEEL ANDERE BEDEVAARTPLAATSEN IN NEDERLAND

De Historische Kring Duiven-Groessen-Loo heeft, zoals aangekondigd in het vorige nummer, samen met de Parochie van de H. Antonius Abt te Loo een lijvig boekwerk aangeschaft met de titel *Bedevoortplaatsen in Nederland, Deel 1, Noord- en Midden-Nederland*, Samenstelling en redactie Peter Jan Margry en Charles Caspers, Amsterdam - P.J. Meertens Instituut, Hilversum - Uitgeverij Verloren, 1997.

Anders dan men bij het vluchtig doorbladeren van het boek, zonder de titelpagina goed te lezen, op grond van de vele afbeeldingen van heiligen zou kunnen denken, gaat het hier niet om een werk van katholieke signatuur, maar om een publicatie van een van de onderzoekscentra van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Noord-Brabant en Limburg, provincies die elk over ongeveer evenveel heilige plaatsen beschikken als de rest van het land, worden in afzonderlijke delen behandeld. In oktober 1998 is Deel 2, *De Provincie Noord-Brabant*, verschenen, Deel 3 is nog in bewerking. Bij het verzamelen van het materiaal wordt ook gelet op eventueel (oosters-) orthodoxe, protestants christelijke, joods of islamitisch geïnspireerde met bedevaartplaatsen verbonden vereringen, maar die blijken in het in Deel 1 behandelde gebied niet voor te komen.

Van de 772 bladzijden waarop de bedevaartplaatsen in Noord- en Midden-Nederland van Aardenburg tot en met Zwolle in alfabetische volgorde behandeld worden, zijn er iets meer dan vier aan Loo gewijd (pp. 531 - 535). Daar vindt men een korte beschrijving van de kerk, van Het Buske en van het „cultusobject”, het beeld van O.L. Vrouw van het H.Hart, een karakteristiek van de bedevaarten en van het Loofeest. Een situatieschets van het dorp met kerk en kerkhof benevens een vijftal zwart-wit foto's verduidelijken het geschrevene. Een afbeelding van de huidige Mariakapel in de kerk treft men behalve bij de zojuist genoemde illustraties ook op de pagina's met kleurenfoto's die het boek als geheel verluchten.

De Loose Maria siert zelfs in kleur de achterkant van het stofomslag. De ligging van Loo wordt, evenals de andere bedevaartsoorden, op een mini-kaartje van Nederland met een sterretje aangegeven. Als periode waarin het dorp als bedevaartplaats fungeerde, wordt ca. 1875 tot ca. 1960 genoemd. Het lemma *Loo* is van de hand van José Eijt, die enige tijd in Loo heeft gewoond en die goed op de hoogte is.

Op een grotere kaart van Nederland (Kaarten 1) met alle in het boek behandelde steden en dorpen staat in de Liemers behalve Loo ook Oud-Zevenaar, dat in de tekst op de bladzijden 627 tot 634 als bedevaartplaats van O.L. Vrouw ter Nood Gods, Moeder van Smarten, behandeld wordt. Wie op deze kaart buiten de Liemers kijkt, kan hier en daar verrast zijn als het oog valt op een plaats die hem niet als bedevaartsoord bekend was, maar zal ook menige hem of haar van bedevaarten bekende plaats tegenkomen zoals Amsterdam met de Heilige Stede als centrum van de Stille Omgang. Steeds weer bieden tekst en illustraties verdere gewenste informatie.

Wie dit boek ter hand neemt, is geneigd om zoals in deze bespreking gebeurt, eerst te kijken wat er in staat over plaatsen die men kent. Men doet er echter goed aan vooral ook aandacht te schenken aan de inleidende hoofdstukken. Daarin wordt onder andere een definitie gegeven van „bedevaartplaats”, waarbij de voorwaarden genoemd worden die het uitgangspunt gevormd hebben voor opname van een stad of dorp in dit boek. Loo heeft kennelijk in de periode ca. 1875 tot ca. 1960 aan de gestelde criteria voldaan. De kerk was de sacrale ruimte die door de bezoeker als buitengewoon heilzaam werd ervaren. Het beeld van O.L. Vrouw van het H.Hart is het cultusobject waarnaar de bijzondere aandacht uitging. Er kwamen bezoekers uit Arnhem en andere plaatsen in de omgeving. Er waren kerkelijke feestelijkheden, aanvankelijk gespreid over drie dagen, later geconcentreerd in het Loofeest. De nadruk wordt er op gelegd dat het lexicon niet is samengesteld vanuit een normatief religieus perspectief, maar dat het primair een wetenschappelijk naslagwerk is over een bijzondere vorm van menselijk religieus gedrag. Voorwaarde is daarom niet dat de vereerde persoon zalig of heilig verklaard is, evenmin dat de

vereerde relieken of miraculeuze gebeurtenissen authentiek zijn. Ook is opname in het werk niet afhankelijk gesteld van een eventuele kerkelijke goed- of afkeuring van de verering of van de status als bedevaartplaats.

Van plaatsen die na toetsing ontmaskerd zijn als bedevaartplaats, omdat ze niet voldeden aan de voor opname in het lexicon gestelde criteria, zijn de namen opgenomen in een lijst achter in het boek (Bijlagen 6). Deze lijst beslaat twee bladzijden, elk met twee kolommen. Van de dorpen in de Liemers figureren hier Didam (Blasius), Wehl (Anna) en Westervoort (H. Sacrament). De lijst is echter niet definitief op grond van de overweging dat de mogelijkheid blijft bestaan dat voor bepaalde plaatsen nieuwe bronnen worden aangetroffen die alsnog op bedevaart wijzen.

Met genoemde Kaart 1 verduidelijken negen andere de inhoud en vullen die aan. Zo kan men van de Kaarten 2, 3 en 4 aflezen dat er in de middeleeuwen (8ste - 16de eeuw) in ons land zeer veel bedevaartplaatsen ontstaan zijn, in de 17de en 18de eeuw slechts weinig en dat er in de 19de en 20ste eeuw een enorme toename is. Op de Kaarten 5 tot 7 worden respectievelijk de Christo-centrische, de Mariale en de aan andere personen en/of objecten gewijde bedevaartplaatsen gescheiden aangegeven. De Kaarten 8 tot 10 geven achtereenvolgens de bisdomindeling van de Nederlanden in de (late) middeleeuwen, die van Nederland tussen 1853 en 1955 en die sinds 1955 aan. Als bijlagen zijn toegevoegd: 1. Lijst van opgenomen bedevaartplaatsen; 2. Lijst van chronologisch geordende bedevaartplaatsen; 3. Lijst van bedevaartplaatsen per provincie; 4. Lijst van cultusobjecten; 5. Calendarium (kalender met de dagen waarop de bevaart. c.q. de belangrijkste, werd gehouden of de jaarlijkse hoogtijdag werd gevierd; 6. De al genoemde „Lijst van gediskwalificeerde 'bedevaartplaatsen' in Noord- en Midden-Nederland"; 7. Lijst van auteurs van deel 1.

Zoals in het vorige nummer is medegedeeld, wordt het boek bewaard door en bij de Historische Kring. Wie het daar gaat raadplegen, zal constateren dat het een goede aanschaf is.

W.J.Th. Peters, Nijmegen.

DE TIJD GEMETEN (1)

Dit jaar is niet het laatste maar het een na laatste van het millennium - dat wordt later nog toegelicht - en er zal vermoedelijk nogal wat aandacht worden besteed aan onze tijdrekening. Al in het afgelopen jaar zijn er talrijke artikelen in krant en tijdschrift aan gewijd en ook het zgn. millenniumprobleem voor computergebruikers wordt almaar indringender onder de aandacht gebracht. In dit tijdschrift wordt in een drietal artikelen historische wetenswaardigheden met betrekking tot het meten van de tijd gepresenteerd.

Hoe lang duurt een dag en wanneer begint die?

De eenheid van onze tijdmeting is de dag. Niet in de betekenis van de periode gedurende welke het licht is, maar de dag als etmaal, een vaste tijdsduur van 24 uur. Wij tellen in dagen, de andere tijdseenheden zijn daar veelvoud van (week, maand, eeuw) of onderdelen (uur, minuut, seconde) van.

De dag of etmaal verschilt van de astronomische dag, die bepaald wordt door de duur tussen twee opeenvolgende standen van de zon in de meridiaan van eenzelfde plaats. Die duur, nauwkeurig aangegeven door een zonnewijzer, is in werkelijkheid elke dag verschillend van lengte en daardoor onbruikbaar als maateenheid.

Hiermee zijn al meteen drie verschillende betekenissen van het begrip dag aan de orde gesteld.

Wanneer begint de dag? In het dagelijks leven van de Romeinen begon de dag bij zonsopgang, terwijl de joden de nieuwe dag bij zonsondergang begonnen; de joodse sabbat begint nog steeds op vrijdagavond. De eerste christenen en weer later de mohammedanen hebben het joodse stelsel overgenomen. Daarnaast gebruikte men in het oude Rome in de rechtspraak en de godsdienst hetzelfde systeem als wij nu kennen, de nieuwe dag begint om middernacht, het moment dat wij met 00.00 uur aangeven. Tot in de middeleeuwen bleven deze drie stelsels naast en door elkaar in gebruik. Zeer verwarrend dus.

Ongelijke en gelijke uren

In Rome werd voor de berekening van het uur de dag (etmaal) in twee delen onderscheiden, van zonsondergang tot zonsopgang (nacht) en van zonsopgang tot zonsondergang. Ieder van de beide delen werd verdeeld in 12 uren en aangezien de duur daarvan in de loop van een jaar steeds wisselt, waren ook de uren van ongelijke duur. Tot in de middeleeuwen bleef men het zo doen, totdat in de 15de eeuw het slaguurwerk in gebruik kwam. Toen werd het moderne stelsel van gelijke uren ingevoerd.

Daarbij kwamen drie variaties in zwang.

De Italiaanse dat de uren telde van 1 tot 24, dus zonder onderscheid tussen daglicht- en nachturen. Als eerste uur telde men vanaf het moment van zonsondergang, hetgeen betekende dat men elke dag de klok moest verzetten om op het juiste moment met tellen te beginnen. Dat deed men echter niet, de uurwerken werden om de twee of drie weken gelijk gezet.

In Zuid-Duitsland handhaafde men het onderscheid tussen dag- en nachturen, het eerste uur van de daglichtperiode begon bij zonsopgang en het eerste uur van de nacht bij zonsondergang. Daar de uren gelijk van duur waren en de daglichtperiode van ongelijke duur, leidde dat tot de wonderlijke situatie dat men in de zomer overdag van 1 tot 18 uur telde en in de winter tot 8 uur.

Het moderne stelsel met nog steeds het onderscheid tussen dag- en nachturen heeft een eerste uur op de middag en een eerste uur om middernacht. Het is niet met zekerheid bekend waar dit stelsel is ontstaan, men vermoedt in de Nederlanden.

Overigens zullen destijds maar weinig mensen in hun gewone dagelijkse leven met een klok hebben gewerkt. In steden en dorpen, rond kerken en kloosters, gaven de klokken in de torens aan wanneer de monniken en andere geestelijken de getijden baden. Daar richtte men zijn leven naar in, men had waarschijnlijk geen weet van gelijke of ongelijke uren, men ging immers met de kippen op stok.

Th.M.J. Jonker, Loo.

VRAGEN BIJ EEN SCHOOLFOTO

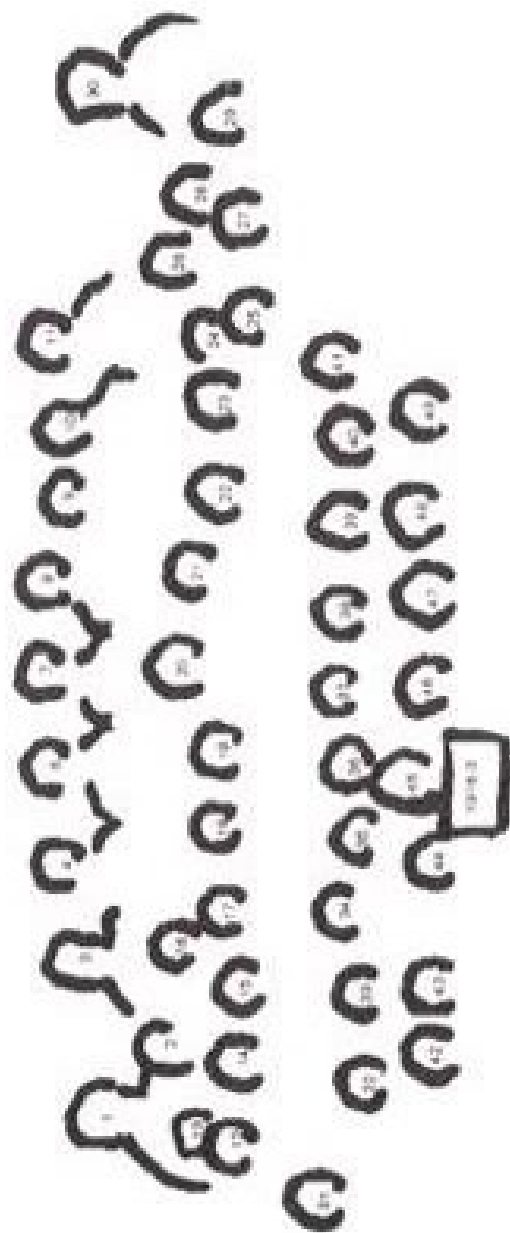
In het vorige nummer van DRIEPAS stond een schoolfoto uit 1911, genomen voor de oude school in 't Loo. Onze vraag was: „Wie helpt ons?“ Het was niet te verwachten, dat er een massale reactie zou volgen, maar het was het proberen waard. Wie onzer kent nog personen, schoolkinderen toen, die in 1911 gefotografeerd zijn? Toch 'n enkele reactie, een verbetering allereerst: natuurlijk is nr. 24 meester Jozef L. IJzermans, niet Harry. Over de juffrouw (nr. 25) naast J.L. IJzermans is onduidelijkheid: is het juffr. Borgelt of juffr. Keurschot? De laatste naam is waarschijnlijk, want op een schoolfoto uit 1920 (die komt nog) ziet juffr. Borgelt er geheel anders, jonger, uit dan op die uit 1911. Tenslotte heet de onderwijzer, die zo bevallig op een stoel steunt, geheel rechts op de foto (nr. 33), meester van Dongen. Van de kinderen weten we dus alleen maar de naam van Aleida Hoen (nr. 1). In ieder geval dank voor de moeite van het reageren.

We proberen het nogmaals, met een foto uit 1916. Het is bekend dat er in dat jaar 3 opnamen zijn gemaakt, de gehele schoolbevolking is alfabetisch verdeeld over 3 schoolfoto's terug te vinden. In de tussenliggende jaren zijn geen foto's gemaakt. Als de fotograaf eens in de vier, vijf jaar langs kwam, was men er vrij zeker van dat ieder kind er tenminste eenmaal in zijn/haar Lagere Schooltijd op stond. Het zal in die tijd een vrij bewerkelijke en dus dure operatie zijn geweest, voor een jaarlijkse fotosessie was de afzet te gering.

Van de foto, die hierbij getoond wordt, is dankzij mevr. M. Boolting-Kampschreur veel bekend. Het is foto 1916-3, met namen vanaf de letter H tot en met het einde van het alfabet. Klopt het dan, dat de naam Bisseling (nr. 31) en Erdhuizen (nr. 14) er in voorkomt? Misschien is er onder de lezers iemand die aanvullingen en verbeteringen weet.

Redactie.

- 1 mr. Uzermans
- 2 .....
- 3 mr. Hoen
- 4 Koos Verhoeven
- 5 *niet op de tekening*
- 6 Jan Verhoeven
- 7 Jan Walravens
- 8 Wim Walravens
- 9 Gerrit Zweers
- 10 Hent Thuss
- 11 Bertus Staring

- 12 Riek Staring
- 13 .....
- 14 Grada Erdhuizen
- 15 ..... Smeenk
- 16 .....
- 17 Sander Smit
- 18 ..... Smeenk
- 19 .....
- 20 Willem Segers
- 21 Theet Zweers
- 22 Piet Scholten

- 23 Theet Verhoeven
- 24 .....
- 25 Jan Stevens
- 26 Piet Wichman
- 27 .....
- 28 .....
- 29 .....
- 30 juffr. Driekoningen
(juffr. Tiptop)
- 31 Hent Bisseling
- 32 Theet Hendriks

- 33 ..... Verfuurden
- 34 Willem Thuss
- 35 .....
- 36 Hent Peters
- 37 .....
- 38 Drikus Walravens
- 39 Theet Walravens
- 40 Frits Evers
- 41 ..... Scholten
- 42 Anna Thuss
- 43 Anna Smit
- 44 Marie Kampschreur
- 45 Tonia Kampschreur
- 46 Anneke Kelderman
- 47 Thea Hoenholt
- 48 Cato Zweers
- 49 Dina Zweers

CULTUUR IN DE GEMEENTERAAD

Vorig jaar zomer zat in een boom bij een station een merel luidkeels te fluiten. Van alle passanten merkte maar een enkeling de merel op. Alle anderen hoorden of zagen niets, laat staan dat men genoot van de vrolijke fluit. De parallel met de ‚cultuur‘ in Duiven is frappant. Ook hier stellen zich maar bitter weinig mensen open voor wat zich op kunstzinnig, cultureel of historisch vlak aandient.

Hoe is het anders mogelijk dat onlangs in de commissievergadering Welzijn (coalitie tegenover oppositie) beslist werd een jaarlijkse financiële bijdrage aan het Staring Instituut van ca. f 12.000, niet toe te kennen? Voor alle duidelijkheid: enige tijd geleden was een steunplan voor het Staring Instituut gemaakt, waarbij iedere Oost-Gelderse gemeente op zich nam per inwoner 48 cent per jaar bij te dragen.

Met de Duivense beslissing werd door deze intergemeentelijke afspraak een streep gezet. Ook een gefaseerde groei, d.w.z. in enkele jaren van het huidige bedrag (12 cent) naar 48 cent toegroeien, bleek in Duiven niet haalbaar.

Nu is het Staring Instituut een privé-initiatief met een zuiver ideële doelstelling en zonder enig commercieel belang. Die trefwoorden zouden de coalitie met VVD (privé initiatief) en PvdA (ideeel, niet-commercieel) moeten aanspreken. Er is echter één handicap: het Staring Instituut^(*) heeft iets te maken met cultuur en historie. En dan valt het doek voor onze raadsleden. Zij behoren tot die passanten die het prachtige gezang van de merel niet horen en ook nooit willen horen, zelfs als anderen hen erop attent maken. En dat laatste is het meest verontrustend.

(*) Het Staring Instituut te Doetinchem zet zich in voor het behoud van het streekeigene van Achterhoek en Liemers, o.a. door studies en publicaties over streekgeschiedenis, natuur en landschap, streektaal (de bekende W.A.L.D.-woordenboeken, waaraan ook onze vereniging heeft meegewerkt), folklore en veldnamen. Bovendien maakt de Historische Kring regelmatig gebruik van de faciliteiten die het Staring Instituut biedt.

VERENIGINGSNIEUWS

Bestuur

Het bestuur van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo bestond in 1998 uit:

Mevrouw M.M. Rebholz	voorzitter
De heer J.F.H. te Witt	vice-voorzitter
De heer Th.M.J. Jonker	secretaris
De heer H.J.Th. Derksen	penningmeester
Mevrouw K. de Jong-de Baan	
De heer A.Th.J. Boss	
De heer A.H.E. Janssen	

Jaarverslag secretariaat 1998

De Historische Kring heeft een redelijk actief jaar achter de rug. Het eigen onderkomen in het Cultureel Centrum 't Eiland voldoet nog steeds, in goed overleg met de beheerder en door de flexibele opstelling van het bestuur van de B.O.D.Z. is veel mogelijk.

Het ledental groeide tot iets meer dan 210.

Daarnaast zijn er tussen de 70 en 80 abonnementen op DRIEPAS, waarvan 11 ruilabonnementen met andere heemkundige of historische verenigingen in de regio.

In het verslagjaar kwam het bestuur 9 maal bijeen om de lopende zaken in de vereniging te bespreken. Tijdens de vergaderingen kwamen o.a. de volgende punten aan de orde: Open Dag Cultureel Centrum 't Eiland, jaarvergadering, evaluatie werkgroepenvergadering, excursie naar Huissen, lezingen, jaarrooster, herziening van het rooster van aftreden, de trage roulatie van de leesmappen, het laten vervaardigen van een videofilm m.b.t. de gevolgen van de komst van de Betuwelijn, verhouding tussen de Kring en het Comité Open Monumentendag, archeologisch onderzoek in het nog onbebouwde Hartplangebied, kalender 1999, al dan niet medewerken aan lokale radio-omroep en weekblad, oprichting werkgroepen *kadastrale atlas* en *veldnamen*, provinciaal archiefbeleid en het functioneren van het Streekarchivariaat,

verhouding tot en samenwerking met andere Liemerse historische verenigingen, concept begroting 2000.

Er werd één keer met leden van de werkgroepen vergaderd.

Activiteiten

De **Open Dag**, die telkenjare begin januari door het Cultureel Centrum 't Eiland wordt georganiseerd en waaraan de Kring ook deelneemt, werd gezellig druk bezocht.

Voor de drie inloopavonden, waarvan een zgn. open avond, was een bevredigende belangstelling. Tweemaal stond een inloopavond in het teken van een aanstaande tentoonstelling in het Liemers Museum. De eerste was ter voorbereiding van „Bruidsuikers en wittebroodsweken”, de tweede voor „Tot in Eeuwigheid”. Bij beide avonden was een vertegenwoordiger van het museum aanwezig. In het afgelopen jaar zijn 3 lezingen gehouden: op 19 januari hield de heer W.J.Th. Peters (Nijmegen) een boeiende dialezing over tuinen, op 18 mei hield de heer P.G.M. Driessen (Huissen) een veelbelovende dialezing over Huissen, dit jaar het doel van onze excursie, en op 28 september verzorgde de heer A.W.A. Bruins (Zevenaar) een informatieve avond over Duivense boerderijen en havezates met hun bewoningsgeschiedenis. Voor alle lezingen was een behoorlijke tot grote belangstelling.

Onze jaarlijkse excursie ging naar onze *overbuurgemeente* Huissen. Deze keer was het op de fiets, eerst langs De Schans op Westervoorts grondgebied, oversteken met het pontje, een rondleiding door het stadsmuseum en een begeleide stadswandeling. Helaas was de belangstelling niet groot, maar de 16 deelnemers vonden het een geslaagde excursie.

Voor de jaarlijkse kalender heeft de heer E. Hogeboom wederom de tekeningen verzorgd. Ondanks een vermindering van het aantal kalenders (600) gelukte het niet om de gehele oplage te verkopen. Het probleem via welke afzetkanalen de kalender aan de man kan worden gebracht, blijft het bestuur zorgen baren.

Voorts is de vereniging vertegenwoordigd of betrokken geweest bij: een gesprek over het functioneren van het Streekarchivariaat (Doesburg); een paneldiscussie t.h.v. Johan Rebergen (Duiven); het jubileum van archivaris J. Giesen (Zevenaar); de Open Monumenten Dag (Groessen); twee bijeenkomsten van Liemerse historische/heemkundige verenigingen ('s-Heerenberg en Duiven); een rondleiding in de Groessense kerk door leden van de S.O.W.-gemeente; een dialectavond in de Duivense bibliotheek; een gesprek ten gemeentehuize tussen vertegenwoordigers van de A.W.N., projectontwikkelaar Amstelland en aannemer Kuiper over archeologisch onderzoek in het Hartplangebied en daarna bij het feitelijke graafwerk; het vervaardigen van een videofilm i.s.m. de Cult.Hist. Vereniging Zevenaar en Radio Mozaïek; twee diapresentaties van oude foto's (Duiven en Groessen); de Wolters' reünie (Groessen); de gemeentelijke klankbordgroep Buitengebied (Duiven); de opening van tentoonstellingen in het Liemers Museum (Zevenaar), in Vredenburg (Westervoort) en die van E. Hogeboom in het gemeentehuis (Duiven); de opening van het project Gelderse Poort (Loo); een lezing door Joh. Godschalk (Babberich); het cultureel café in het C.C. 't Eiland; een receptie t.g.v. het 50-jarig bestaan van Buurtvereniging De Woerd; de overhandiging van het A.W.N.-onderzoeksverslag over het archeologisch onderzoek aan het gemeentebestuur van Duiven; een veertiendaagse rubriek met historische foto's in de Duivenpost.

Jaarverslagen 1998 van de werkgroepen

Inloopavonden

In het afgelopen jaar zijn er drie inloopavonden geweest; een open avond (16 maart) zonder thema, en twee avonden met een thema. Op 20 april ging het over *verloving en huwelijk*. De gegevens en het materiaal van deze avond waren goed bruikbaar bij de tentoonstelling „Bruidsuikers en wittebroodsweken” in het Liemers Museum. De inloopavond van 16 november had als thema *dood en begraving*, waarvan de gegevens gebruikt gaan worden op de tentoonstelling „Tot in Eeuwigheid”, die komende zomer, van 13 juni tot en met 19 september, in het Liemers Museum zal plaatsvinden.

Boerderijen

De inventarisatie van boerderijen in 't Loo is nu ook afgerond. Wij willen de resultaten een keer laten zien tijdens een inloopavond. Binnenkort gaat het geheel ter kopiëring naar de Stichting Historisch Boerderij Onderzoek (S.H.B.O.) te Arnhem.

Inventarisatie

In het jaar 1998 is een aantal interviews afgenomen bij mensen, die in de melkfabriek „De Volharding” hebben gewerkt. Dit heeft geresulteerd in een artikel over de melkfabriek in DRIEPAS van maart 1998.

Mevrouw Bloemberg is bezocht om gegevens te verzamelen over de boterfabriek „St. Antonius” te Groessen. Ook is er een gesprek gevoerd met de honderdjarige mevrouw C. Peters-Keultjes.

Genealogie

Naast een steeds groeiend aantal bezoekers, zowel leden als niet-leden, op de dinsdagavonden, is het verheugend om - evenals in het vorige verslag - een uitbreiding van het team te kunnen aankondigen.

Het zestal, de heer en mevrouw van der Velden, de heren te Witt, Smits, van Oostveen en Degen, is versterkt met een zevende teamlid in de persoon van mevr. Koolwijk. Daar laten we het voorlopig bij.

Er is in de afgelopen maanden een behoorlijk stuk werk verzet. De verzameling bidprentjes en overlijdensadvertenties is uitgebreid, maar nog niet geheel in de computer ingevoerd. De gegevens uit het bevolkingsregister kunnen over weer meer jaren worden geraadpleegd, dat willen zeggen dat de huwelijks-, geboorte- en overlijdensregisters tot en met 1843 kunnen worden ingezien. Een overzicht van complete families, waarvan de achternaam met de letter A, B, V, W IJ of Z begint, kan worden bekeken. Aan de andere letters wordt elke 2de en 4de dinsdag van de maand hard gewerkt. Ook bestaat de mogelijkheid om onze gegevens op papier te zien.

Wij hebben de beschikking over vijf computers, waarvan een aantal dienen te worden opgewaardeerd met een 486-processor en extra

geheugen. Een deskjetprinter wordt aangeschaft, terwijl een A4-scanner op ons verlanglijstje blijft staan.

Met het doel om een vraag naar gegevens snel te kunnen beantwoorden, is er binnen de werkgroep een discussie gaande wat er op het gebied van software aangeschaft gaat worden: HaZaData of ProGen. Een beslissing is nog niet gevallen.

Fotografie

De werkgroep heeft zich hoofdzakelijk bezig gehouden met bestellingen van reproducties en boerderijfoto's uit de collectie Stolk of de collectie Frijhoff. Er zijn foto's gemaakt tijdens de opgravingswerkzaamheden in april/mei van het afgelopen jaar, van de afbraak van een oud pand in de Loostraat waarbij eindelijk de restanten van een op de muur geschilderde onderwijslandkaart aan het licht kwam, en ten behoeve van artikelen in DRIEPAS. Eenmaal zijn - op verzoek van de woningstichting Rijn en IJssel - negatieven uitgeleend om er vergrotingen van te maken ten van de Open Monumenten Dag in het pand *Klein Rijswijk* te Groessen. Tenslotte is er gezorgd dat van enkele in bruikleen gegeven foto's reproductie-negatieven werden gemaakt, zowel in eigen beheer als professioneel.

Veldnamen

Eind 1998 bestond de werkgroep uit één persoon. Er zijn een vijftien- tot twintigtal contacten geweest met personen binnen of buiten onze gemeente. Dit heeft een beperkt aantal, nog onbekende veldnamen opgeleverd, zoals *Kerkhoff's land*, *Schaapsdrift*, *Wilgenpas*, *Korte Voor*, *Lange Weide*.

De verwachting voor 1999 is, dat het een onverminderd moeizame klus zal blijken om „nieuwe" veldnamen boven water te krijgen. Er zijn nog wat adressen, o.a. in Steenderen, die bezocht moeten worden en mogelijk nieuw materiaal zullen opleveren.

Daar staat tegenover dat het veel voldoening schenkt als bijv. iemand zegt, dat hij nu pas begrijpt waarom een bepaald persoon - overigens al zo'n kleine 20 jaar dood - „Jan van 't Bergje" werd genoemd.

DE PENNINGMEESTER VERZOEKT LEDEN EN ABONNEES DIE
HUN CONTRIBUTIEVERPLICHTINGEN NOG NIET HEBBEN
VOLDAAN, DEZE ZO SPOEDIG MOGELIJK TE VOLDOEN.

Inloopavonden

Op 22 maart a.s. is er weer een inloopavond. Het onderwerp is *hoe er gewerkt en geleefd werd op de oude boerderijen*. Om de gedachten te bepalen dienen als voorbeeld de boerderij van Diesfeldt aan de Leuvensestraat te Groessen, of het zgn. krukhuis van de familie Janssen aan de Loostraat in 't Loo, of andere boerderijen.

In het Broek stonden langs de wegen hoge peppels, langs sloten en andere watergangen knotwilgen, om de boerderijen ander 'geriefhout'. Waarom werden deze bomen geplant, waarvoor gebruikte men het hout? Waar stonden speciale bomen? Met deze en andere vragen willen we ons op de inloopavond van 19 april bezig houden.

De werkgroep *inloopavonden* wil overigens graag terugkeren naar de oorspronkelijke bedoeling van deze bijeenkomsten. In de afgelopen jaren is het een voordrachtavond met vragenuurtje geworden, terwijl de werkgroep het liever als een ongedwongen ontmoetingsavond ziet, waarop gezellig gebuurt wordt en soms ook eens wat wordt opgeschreven. Iedereen wordt van harte uitgenodigd om zijn of haar zegje te komen doen.

Jaarlijkse excursie

Onze excursie vindt plaats op zaterdag, 29 mei 1999. Het doel is Doesburg. In de lokale pers zullen t.z.t. nadere bijzonderheden worden bekend gemaakt. Reserveer alvast deze datum!

Aanwinsten

* *DE PIJN VAN DE BETUWELIJN*. De ondertitel *Gevolgen van de Betuweroute voor mensen en land in Gelderland* geeft goed aan waarover auteur Rien van den Heuvel schrijft. Het is een „mense-lijk” relaas, uitgestald in 29 interviews, over de pijn en de onmacht van mensen langs het traject Babberich-Mariënwaard Beesd. Het is iedereen aanbevolen, vooral als je in deze streek woont en weet dat bijvoorbeeld Groessen in de nabije toekomst zo grondig van aanzien zal veranderen. De auteur toont zich geschokt over de manier waarop de overheid omgaat met de belangen van de mensen. U bent gewaarschuwd.

* *JAARBOEK ACHTERHOEK EN LIEMERS 1999*. Dertien korte en lange bijdragen, deels in het dialect, gedegen en luchtig van aard, maken het tot aangename bundel. De moeite waard!

Een Liemers mens

Nog steeds is het mogelijk en ook de moeite waard om het *vriendenboek*, gemaakt ter gelegenheid van het 25-jarig ambtsjubileum van de heer J. Giesen, archivaris bij ons Streekarchivariaat, in uw bezit te krijgen.

U kunt op verschillende manieren uw bestelling doen.

Via uw eigen vereniging; één telefoontje naar (0316) 26 20 95 volstaat.

Of via de heer G.B. Janssen (0316) 33 17 96, de heer G.W. Willemsen (0316) 33 03 84, beiden in Zevenaar. Of door middel van een overschrijving op giro 17.42.367 t.n.v. *Copera Historia* te Zevenaar, onder vermelding van „Liemers mens”.

De boeken kunnen worden afgehaald of desgewenst thuis bezorgd. De verkoopprijs is f 25,-.

JAARROOSTER januari 1999 t/m december 1999

maand/jaar	algem. verg. werkgr.	inloop-/ openav. of lezing	jaar- verg.	excur- sie	genealogie
mrt.		22 o.a.	11		9 & 23
apr.		19 i.a.			13 & 27
mei		17 lez.		29	11 & 25
jun.					8 & 22
jul.					
aug.					
sept.	16	27 lez.			14 & 28
okt.		11 i.a.			12 & 26
nov.		15 o.a.			9 & 23
dec.					14

** versie december 1998 **

DRUKKERIJ BEERENS - GROESSEN

ISSN 0921-5549

